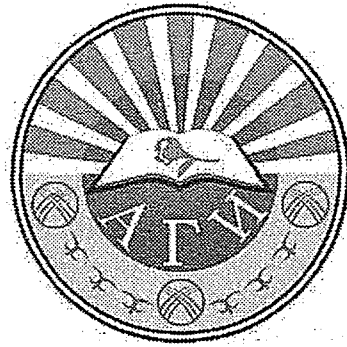

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ
ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ

Арашан гуманитардык
ИНСТИТУТУНУН
ИЛИМИЙ ЖУРНАЛЫ

Araşan Sosyal Bilimler
Enstitüsü
İLMÎ DERGİSİ

9-10

БИШКЕК / BİŞKEK - 2010

İSLAM HUKUKU'NA GÖRE ÇOCUĞUN BAKIM VE TERBİYESİ (HİDÂNE)*

ÖZET

İslam âlimleri, hukuk alanında önemli çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmaların genel adı “Fıkıh”dır. Fıkıh eserlerinde İslam âlimleri, aile hukuku ile ilgili konulara özel bir yer vermişlerdir. “Çocuğun bakım ve terbiyesi (hidâne)” konusu bunlardan bir tanesidir. Hidâne hakkının mahiyeti ve kapsamı, hidâne hak ve sorumluluğunda kimlere öncelik tanınacağı, çocuğun ve diğer ilgili kişilerin hakları gibi konularla ilgili görüşler, ilk dönem fakihleri tarafından ortaya konmuştur. Bununla birlikte hidâne konusu, fıkıh tarihi boyunca zengin hukuk doktrini ve tecrübe birikimi ile olgunlaşarak günümüzde kayda değer bir literatüre ulaşmıştır. Bu makalede, İslam Hukuku açısından çocuğun bakım ve terbiyesi (hidâne) konusu, fıkıh âlimlerinin görüşleri doğrultusunda ele alınıp incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, İslam Hukuku, aile, hidâne, çocukların bakım ve terbiyesi.

EDUCATING AND TAKING CARE OF CHILDREN ACCORDING TO ISLAMIC JURISPRUDENCE

ABSTRACT

Muslim scholars are the pioneers in the field of jurisprudence. The Muslim’s study and researches on jurisprudence is called al-fiqh. Muslim scholars touched on all important issues during their studies, like “care and protection of children.” This article aims to indicate the different views from Muslim scholars about the care and education of children.

Key Words: Al-fiqh, Islamic jurisprudence, family, care of children.

УХОД И ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ В СВЕТЕ ИСЛАМСКОГО ПРАВА

АННОТАЦИЯ

Мусульманские ученые написали очень важные труды в области исламского права. Данное исследование мусульманских ученых по исламскому праву, в общем, называется «аль-фикх». Мусульманские ученые в данных трудах затронули очень важные темы, связанные с семейным правом. Одна из таких тем «уход и защита детей». В данной статье рассматриваются различные мнения мусульманских ученых по поводу ухода и защиты детей.

Ключевые Слова: Аль-фикх, исламское право, семья, уход за детьми.

GİRİŞ

Akrabalık ilişkisi ile birbirine bağlanan fertlerin bir araya getirdiği topluluk anlamına gelen aile, İslam Hukukuna göre nesep veya evlilikle bir araya gelmiş ana-baba ve çocuklardan oluşan yapıyı ifade eder.¹

* Yrd. Doç. Dr. Adnan MEMDUHOĞLU, Oş Devlet Üniversitesi Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Fakültesi Misafir Öğretim Üyesi, Bişkek-Kırgızistan, amemduhoglu@yyu.edu.tr

İslam dini aileyi toplumun en küçük yapı taşı, sosyal birimi, çekirdeği ve temeli saymıştır. Aile, toplumun her ferdinin eğitim ve terbiyesini ilk olarak aldığı, kültür ve gelenek hamurunu yoğurduğu başlıca kurumdur. Kūr'an ve sünnette bu gerçeğe işaret eden pek çok ayet ve hadis bulunmaktadır. Aile, insanın huzur ve mutluluğu bulduğu bir yuva, neslin devamı için bir vesile, kişiyi günahlardan muhafaza eden bir vasıttır.²

İslam Hukukuna göre Müslüman bir ailenin öncelikle meşru evlilik (nikâh) akdiyle kurulmuş olması,³ aile fertlerinin sağlam bir inanca sahip olması ve aralarındaki ilişkilerin karşılıklı sevgi-saygı esasına dayanması gerekmektedir.⁴ Bu sebeptir ki Hz. Peygamber (s.a.v.), insan hayatının ve neslinin korunması ve devamı açısından önemli olduğu kadar inançlı insanların çoğalması için de önem arz eden evlenme konusunda ümmetini çeşitli vesilelerle hep teşvik etmiştir: "Evleniniz, çoğalınız. Çünkü ben kıyamet günü sizin çokluğunuzla övüneceğim."⁵

Nikâh akdiyle kurulan ailede⁶ en küçük fert olan çocuğun, ana rahminde teşekkül ettiği andan itibaren dokunulmaz bir yaşama sahip olduğu, İslam hukukçuları tarafından genellikle kabul edilmiştir. Ana karnındaki çocuğun (cenin)⁷ bir yönüyle anneden bağımsız bir varlık kabul edilmesi, teşekkül anından itibaren kişiliğin ve buna bağlı olarak eksik vücut ehliyetinin başlamasına yol açmış, sağ olarak dünyaya gelmesi şartıyla cenin için bazı hakların doğduğu hükmüne varılmıştır. Ana rahmindeki ceninin sağ doğmasıyla aile hukuku açısından yeni bir dönem olan çocukluk dönemi başlar. Doğumla başlayan ve ergenlik çağına kadar devam eden bu dönemi yaşayan kimseye "çocuk" denir. Çocukluk dönemi, doğumdan temyiz çağına ve temyizden ergenliğe kadar olmak üzere ikiye ayrılır. Bu her bir dönemin farklı dini-hukuki hükümleri bulunmaktadır.⁸

Eda ve vücut ehliyeti açısından mümeyyiz ve gayri mümeyyiz olan çocuklarla ilgili hukuki haklar ve sorumluluklar ile çocuğun şahsı ve malı açısından temsili anlamındaki velâyet ve vesâyet konuları İslam Hukuku'nda genelde "Şahsın Hukuku" bölümünde ele alınmaktadır.

¹ Aileyi oluşturan fertler zamana, bölgeye, sosyal ve ekonomik yapıya göre de değişiklik arz edebilmektedirler. Çekirdek aile karı-koca ve çocuklardan oluşurken, geniş aile, aile reisi, eş, çocuk, torun, damat, gelin, amca, hala, dayı ve teyzelerden meydana gelmektedir. Diğer taraftan ataerkil ve anaerkil oluşlarına göre de aileyi oluşturan fertler değişebilmektedir. (Aydın, Mehmet Akif, "Aile", Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, II, 195.)

² Bkz: Nisâ, 4/1; Rum, 30/21; Nisâ, 4/21; Bakara, 2/187; Âli İmran 3/14; Nahl 16/72; Nur 24/32; Ayrıca bkz. İbni Mâce, *Nikâh*, 1.

³ Nisâ, 4/21.

⁴ Bkz: Rum, 30/21; Tevbe, 9/71; Bakara, 2/228.

⁵ İbn Mâce, *Nikâh*, 1; İbn Hemmâm, Ebûbekr Abdurrezzâk, *el-Musannef*, Thk: Habiburrahman el-A'zamî, el-Mektebu'l-İslâmî, 2. bs., Beyrut, 1403/1983, VI, 173; Ayrıca hadisin farklı varyantları için bkz: Beyhakî, Ahmed b. El-Hüseyn, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, Thk: Muhammed Abdulkâdir Atâ, Mektebetu Dâri'l-Bâz, Mekke, 1994, VII, 81; Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Thk: Hamdî b. Abdulmecid es-Selefi, Mektebetu'l-Ulûmi ve'l-Hikem, 2. bs., Musul, 1983, XX, 219.

⁶ Ailenin hukukî yapısı ve bu ilişkiden doğan hak ve borçlar, fikhın münâkehât bölümünde ele alınmış ve işlenmiştir. Klasik fıkıh kitaplarında, konular ibâdât, muamelât ve ukûbât ana bölümleri içinde incelenmiştir. Münâkehât bu sistematik içerisinde genel olarak ibâdât ve muamelât arasında yer alır. Bu, aile hukukunun hem ibâdetlerle hem de muamelâtle olan yakın ilişkisi sebebiyledir. Bu bakımdan bazı hukukçular onu ibâdât, bazıları muamelât bölümüne dahil ederler. Münâkehâtın nikâh bölümünde evlenme akdi, bununla ilgili şartlar, evlenme engelleri ile mehir ve nafaka gibi evlenmenin doğurduğu sonuçlar; talâk bölümünde ise boşanma, boşanma çeşitleri, sonuçları, iddet, nafaka gibi konular işlenir. Nesep, süt emzirme (radâ), çocuğun bakım ve terbiyesi (hadâne) ile akrabalık nafakası gibi konular da yine münâkehât bölümünde incelenmektedir. (Aydın, Mehmet Akif, "Aile", DİA, II, 199.) Çağdaş İslâm hukukçuları ise aile hukukunu günümüzde "ahvâl-i şahsiye" başlığı altında ele almaktadırlar. Bu sahadaki çalışmaların dikkate değer örnekleri arasında: Kadri Paşa (el-Ahkâmü's-Şer'iyye fi Ahvâl-i's-Şahsiyye, Kahire tsz; Ebû Zehra, el-Ahvâlü's-Şahsiyye, Kahire 1369/1950; Zekiyyüddin Şâban el-Ahkâmü's-Şer'iyye fi'l-Ahvâl-i's-Şahsiyye, Beyrut 1978 gibi eserler sayılabilir.

⁷ Bkz: Uzunpostalcı, Mustafâ "Cenin", DİA, VII, 368-370.

⁸ Bkz: Aydın, Mehmet Akif, "Çocuk", DİA, VIII, 360 vd.

Küçük çocuğun beden ve ruhen sağlıklı bir şekilde yetiştirilmesi, gözetilip eğitilmesi velâyet⁹ konusuna dâhil olup hidâne terimiyle ifade edilmektedir. Bu sebeple İslâm hukuk doktrininde velâyet küçüğün bakım, gözetim ve terbiyesini de kapsayan daha üst bir kavramdır ve velayetin bir türü olan kişi üzerindeki velayet ile hidâne arasında yakın bir bağ, âdeti iç içelik vardır.¹⁰

Çocuğun dünyaya sağ gelmesiyle birlikte, ana baba ile çocuklar ve diğer yakınlar arasında hukuki ve ahlaki yeni ilişkiler, karşılıklı haklar ve sorumluluklar meydana gelmektedir. Doğum sonrasında çocuğun nesebinin sabit olması, beslenip büyütülmesi, yakın ve uzak akrabalar arası bakım mükellefiyeti bu hak ve sorumluluklardan bazılarıdır.

Nesep, çocuğun anne babasıyla hısımlık münasebetini, diğer bir ifade ile çocuğu ana babasına bağlayan kan ve soy bağıını ifade eder. Daha geniş manada kişinin sülalesini, soyunu baba ve dedesi ile hısımlık bağlantısını ifade eder. Çocuğun kime ait olduğu, ana babasının kim olduğu ancak onun nesebiyle belli olur.¹¹

Çocuğun kendisini doğuran kadınla nesep ilişkisi kendiliğinden sabittir. Buna göre ana bakımından bir çocuğun nesebi kendisini doğuran kadınla tespit edilir ve kadının doğurduğu çocuğu reddetmesi de mümkün değildir. Buna karşılık hukuken babasıyla olan nesep bağının kurulması ancak sahih (geçerli) bir evlilik¹² veya fiilî birleşmenin olduğu fâsid bir evlilik ya da ikrar yollarından birisiyle mümkündür.¹³ Nesep anılan bu üç yoldan birisiyle sabit olduğunda ona bağlı olarak hısımlık, evlenme yasağı, nafaka ve miras gibi hukuki sonuçlar meydana gelir.

Çocuğa güzel bir isim vermek, emzirmek, nafakasını temin etmek ve eğitmek, hayatta oldukları ve birbirlerinden ayrılmamış oldukları sürece, anne babanın her halükarda yerine getirmeleri gereken başlıca görev ve sorumlulukları arasındadır.

1. Ad Koyma. Doğarken kendisine güzel bir isim takılması her çocuk için bir hak iken, anne baba veya onlar yoksa diğer yakınlar üzerine bir vecibedir. Hz. Peygamber, insanların kıyamet gününde kendilerinin ve babalarının isimleri ile çağrılacaklarını belirtir ve isimlerin iyi olmasını isterdi.¹⁴ Bu sebeple anne baba, çocuklarına güzel isimler koymalıdır.

Hz. Peygamber'in sünneti olarak uygulanan çocuğu sünnet etme işlemi de çocuğun velisine ait bir sorumluluk olarak fıkıh bilginlerince ele alınmış ve incelenmiştir.¹⁵

2. Emzirme. Kur'ân-ı Kerîm'de "Anneler, çocuklarını iki tam yıl emzirirler"¹⁶ denir. İslam hukukçuları çocuğu emzirmenin anne için bir hak mı yoksa görev mi olduğu konusunda farklı

⁹ Küçükler ve diğer kısıtlılar üzerindeki velayet ikiye ayrılır: Onların mal varlığı üzerindeki velayete "velâye ale'l-mâl", şahsı üzerindeki velayete de "velâye ale'n-nefs" denir. Mal varlığı üzerinde velâyet sahibi olan kişi (veliy ale'l-mâl) o kişiye ait malların idaresinde söz sahibidir, bu konuda yetkili ve sorumludur. Bu yetkisine dayanarak birtakım hukukî tasarruflarda bulunma hakkına sahiptir. Kısıtlı ve çocuğun şahsı üzerinde velayet sahibi olan kişi (veliy ale'n-nefs) ise onun; bakımından, eğitiminden, iyi bir insan olarak yetiştirilmesinden sorumlu ve bu hususta yetkili kişidir. Kısıtlının hem malî hem de şahsı üzerindeki velayet aynı kişi üzerinde olabileceği gibi, her biri ayrı kişilere ait de olabilir.

¹⁰ Bardakoğlu, Ali, "Hidâne", DİA, XVII, 467.

¹¹ Merğînânî, Burhanüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir, *el-Hidâye Şerh Bidâyeti'l-Mübtedi*, Tahkik: Ahmed Mahmud Şehâde, Dâru'l-Farfûr, Dimeşk 1427/2006, II, 150, 151; Sadru's-Şerîa, Abdullah b. Mesûd, *Muhtasarü'l-Vikâye Ma'a Şerhihi İhtisârü'r-Rivâye*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1426/2005, I, 438.

¹² Sahih bir evlilikte doğan çocuğun nesebi kadının kocasına aittir. Bunun delili Hz. Peygamberden (sav) nakledilen şu hadistir: "Çocuk yatak sahibi olan kocaya aittir. Zina eden kimse için mahrumiyet vardır." (Buhârî, *Husûmât*, 6; Müslim, *Radâ'*, 36, 38; Ebu Dâvud, *Talâk*, 34; Tirmizî, *Radâ'*, 8; Nesâî, *Talâk*, 48-49.)

¹³ İbni Kudâme, Abdullah b. Ahmet, *El Muğnî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, VII, 390.

¹⁴ Buhârî, *Edeb*, 105-108; "Akika", 1; Müslim, *Âdâb*, 2, 7, 14-19; "Fezâ'il", 62; Ebû Dâvud, *Edeb*, 69, 70; Tirmizî, *Edeb*, 63, 64, 66.

¹⁵ Arapça'sı "hitân" kelimesi ile ifade edilen bu işlem, Hz. İbrahim (a.s.)'den beri devam etmektedir. Aslında bu işlemin dinî hükmü olan sünnet, memleketimizde işlemin kendisine ad olarak verilmiştir. Peygamber Efendimiz sünneti, fitrattan (insanın doğasına uygun) saymıştır. (Bkz: Buhârî, *Libâs*, 63, 64, *İsti'zân*, 51; Müslim, *Tahâret*, 49, 50.)

görüşleri sürmüşlerdir. Hanefî mezhebine göre çocuğunu emzirmek anne için kazâî (yargısal) bir görev değilse de diyânî (dinî-ahlâkî) bir görevdir.¹⁷ Çocuğunu emzirmek istemeyen annenin, emzirme gücü olmadığı için böyle davrandığı kabul edilir. Anneye yargı kararıyla çocuğunu emzirme görevi verilemez.¹⁸ Fakat annenin, sütüne ihtiyacı olan çocuğunu emzirmekten kaçınması doğru değildir.¹⁹ Bu mevzuyla ilerde hidâne masrafları konusunda tekrar değinilecektir.

3. Nafaka. Malî imkânı olan çocuklar tıpkı yetişkinler gibi öncelikle kendi nafakalarından sorumludurlar. Mal varlığı olan küçüklerin ihtiyaçları velileri tarafından kendi mallarından karşılanır. Mal varlığı olmayan küçük (ergen olmayan) çocukların nafakasını temin etmek ise babanın görevidir.²⁰ Bu görev çocuklar ergen olana kadar devam eder.²¹ Nafakanın kâfi derecede ihtiyacı karşılaması ve meşru' yollarla kazanılmış olmasına dikkat edilmelidir. Zira çocuğun helâl gıda ile yeterli şekilde beslenmesi onun sağlıklı ve iyi ahlâk sahibi olarak yetişmesinde önemli bir âmidir.²²

Baba, fakir olduğu için nafaka yükümlülüğünü yerine getiremezse anne, o da fakir ise diğer akrabalar nafaka yükümlülüğünü yerine getirirler.²³

4. Eğitim. Anne babanın ve onların hayatta olmaması halinde diğer velilerin önemli görevlerinden biri de çocukların iyi bir eğitim ve terbiye almalarını sağlamaktır. Bu sayede çocukların dinî ve meslekî eğitimleri yapıp, iyi bir insan ve çağa uygun iyi bir meslek sahibi olmaları sağlanmış olur.

Günümüzde anne karnında bile eğitimden söz edilmektedir. Çocuğu sağlıklı, ahlâklı ve dindar yetiştirmek, ancak çok erken yaşlardan başlayarak onun eğitimini ciddiye almakla mümkün olur. Tadrîcîlik, sevgi ve ikna gibi pedagojik metotları esas almak suretiyle, bebeklik döneminden itibaren her yaşa uygun olacak şekilde birtakım alıştırmalar yaparak çocuğa bazı dinî pratikler kazandırılmalı²⁴ ve onda sağlam bir ahlâkî yapının oluşması hedef alınmalıdır. Şüphesiz bunda davranış eğitimi her şeyden önce gelir.

Çocukların çevreleriyle sağlıklı ilişkiler kurabilmesi için ev içinde ve dışında onlara selâm verilmeli, güler yüzle hal ve hatırları sorulmalı, her konuda ciddiye alınmalı ve onların da küçük büyük herkese sevgi ve saygı göstermeleri temin edilmelidir.

Ayrıca kişinin içinde yaşayacağı toplum ile uyumu ve kendisine orada itibarlı bir yer edinmesi onun eğitim ve öğrenimi ile yakından ilgili olduğu için anne baba bu hususta da üzerine düşeni yapmalı, kendi imkânları, çocuğun yetenek ve istekleri doğrultusunda onu yönlendirmeli, ona destek olmalıdır.

¹⁶ Bakara 2/233.

¹⁷ Sadru's-Şerîa, *Muhtasarı'l- Vikâye*, I, 447.

¹⁸ Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1421/2001, V, 195,196; İbn Nüceym, Zeynuddin b. İbrahim, *El-Bahru'r -Râik Şerh Kenzu'd-Dekâik*, Beyrut 1422/2002 IV, 309; Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 158; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, VI,110.

¹⁹ Çocuk, anneden başkasını emmediğinde, anne süt emzirmeye icbar edilir ve bu durumda ücret hak eder. (Şirbînî, Muhammed el-Hatîb, *Muğni'l-Muhtâc*, Beyrut tsz, III, 448; Abdülhamid Mahmud Tahmâz, *El-Fikhu'l-Hanefî fi Sevbîhi'l-Cedîd*, Dâru'l-Kalem, Dimesşk 1420/2000, II, 212.)

²⁰ Çocuk farklı bir dine mensup olsa da durum böyledir. Zira nasıl ki eş farklı bir dinden olduğunda yine nafakası kocasına ait oluyorsa, çocuğun farklı dinden olması durumunda da nafakası babası veya velisi tarafından karşılanmak durumundadır. (Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 178; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 448.)

²¹ Kız çocukları biluğa erse de evleninceye kadar nafakaları yine babalarına ait olur. (Sadru's-Şerîa, *Muhtasarı'l- Vikâye* I, 447.)

²² Bkz: Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 448; Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *İhyâu Ulûm'id-Din*, İstanbul 1318, III, 67.

²³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 390; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 446-448; Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 176; Erbay, Celal, *İslam Hukukunda Evlilik Ve Hısımlık Nafakası*, Bakü,1995, s.77.

²⁴ Hz. Peygamber çocukların daha yedi yaşından itibaren namaza alıştırmalarını ve on yaşından itibaren de namaz kılmalarının sağlanmasını tavsiye eder.(Ebû Dâvud, *Salât*, 25, 26; Tirmizî, *Mevâkat*, 182.)

Konuyla ilgili birtakım âyet²⁵ ve hadisleri²⁶ dikkate alan bazı âlimlere göre bu hususta birinci derecede baba sorumlu olmakla beraber anne de bu sorumluluğa ortak ve her ikisi de ailenin iç düzeniyle birlikte çocukların bakımı ve eğitimi konusunda görevlerini hakkıyla yerine getirmek zorundadır.²⁷

Kısacası çocuğun en güzel şekilde yetişmesi, ihtiyaç duyduğu bütün insanî ve ahlâkî faziletleri, sosyal kural ve davranışları, dinî inanç ve değerleri öğrenmesi ve yaşaması, ruh ve beden bakımından sağlıklı, bilgili ve faziletli olabilmesi için ana babanın elinden gelen gayreti göstermesi gerekir.²⁸ Çocuğun hem dünya hem de âhîret mutluluğunu hedef alan böyle bir terbiye, Hz. Peygamber tarafından ana babanın çocuğuna bırakacağı "en güzel miras" olarak nitelendirilmiştir.²⁹

Fıkıh kitaplarındaki ilgili bölümlerde dağınık bir biçimde yer alan ve çocuklar açısından hak, anne-baba ve diğer büyükler açısından ise görev ve sorumluluk olarak karşımıza çıkan diğer bazı çocuk hakları da şöyle sıralanabilir: Yaşama hakkı, sağlıklı beslenme hakkı, tedavi hakkı, kabiliyet ve beceriye göre sanat, meslek ve spor eğitimi görme hakkı, kız-erkek veya normal-özürlü gibi herhangi bir nedenle fark gözetilmeksizin adil muamele görme hakkı, kendileri için harcanan maddî imkânların meşru-helal yollarla kazanılması..

Öte yandan kimsesiz, yetim, öksüz, özürlü ve sokak çocuklarının hakları da sırasıyla yakınlar, toplum ve devlet eliyle yerine getirilmek durumundadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sözlükte "bir şeyi yanına almak, çocuğu kucağına almak ve beslemek" mânasına gelen hidâne (veya hadâne)³⁰, küçük çocukların bakımı, gözetimi ve terbiyesi anlamında kullanılan bir fıkıh terimidir.³¹

Bu terim aynı zamanda İslâm Hukuku'nda küçüğün ve bu hükümde olan kimselerin gerektiği şekilde büyütülüp yetiştirilmesi, korunup gözetilmesi ve eğitilmesi amacıyla kanun koyucunun belli şahıslara tanıdığı hak, yetki ve sorumluluğu ifade eder. Bu hak ve sorumluluğu üstlenen erkeğe hâdin, kadına hâdine denir.

KONUNUN ÖNEMİ VE FIKIH LİTERATÜRÜNDEKİ YERİ

Batıda çocuğun haklarına ve korunmasına dair ulusal ve uluslararası hukukî düzenlemelerin son iki yüzyılda önemli ölçüde mesafe kaydettiği görülmektedir. Ancak buna rağmen günümüzde küçük çocukların bakımı, sağlıklı beslenmesi, tedavisi, eğitim-öğretimi gibi meselelerin birer sorun olarak ve gittikçe çeşitlenerek çoğaldığı görülmektedir. İşte tam bu noktada, içinde bulunduğumuz modern çağda yaşanan ve çocukları olduğu kadar aileleri ve toplumları da derinden sarsan bu gibi sorunların çözülebilmesinde, fıkıh kaynaklarında bir hak ve sorumluluk olarak ele alınıp işlenen "hidâne" konusu daha da önem kazanmaktadır.³²

²⁵ Bkz: Tahrîm 66/6.

²⁶ Bkz: Buhârî, "Cum 'a, 11, "Rikâk", 17; Müslim, "İmâre", 5, 20.

²⁷ İbn Kesir, *Tefsîrül-Kur'ân*, Kahire, ts., IV, 390-393.

²⁸ Hökelekli, Hayati "Çocuk", DİA, VIII, 355.

²⁹ Bkz: Tirmizî, "Birr", 33.

³⁰ *El-Mu'cemu'l-Vasît*, "hadene", Kahire, tsz., s. 242.

³¹ Aliyu'l-Kârî, Muhammed el- Heravî, *Fethu Babi'l- 'Înâye Bi Şerhi'n-Nikâye*, Beyrut tsz., II, s.181; Ebu Şuca', Ahmed b. El-Huseyn b. Ahmed el- İsfahânî, *Metnu Ebi Şuca'*, Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, Beyrut 2006, s. 47-48; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 452; İbn Nüceym, *El-Bahru'r -Râik*, IV, 256; Sadru's-Şerîa, *Muhtasaru'l- Vikâye*, I, 446; Cezerî, *el-Mezâhibu'l-Erba'a*, II, 453; Abdülhamid Mahmud, *El-Fikhu'l-Hanefi fi Sevbihî'l-Cedîd*, II, 212; Karaman, Hayreddin, *Ana hatlarıyla İslam Hukuku II*, Ensar y, İstanbul 1990, s.140,141; Baktır, Mustafa, *İslam Hukukunda Hidâne*, EAÜİFD, sy.7,1986 s.259 - 289.

³² Abdülcevâd Muhammed, *Himâyetü'l- 'Umûme ve't-Tufûle fi'l-Mevâsiki'd-Devliyye ve's-Şer'i'ati'l-İslâmiyye*, İskenderiye 1412/1991, s.15 vd.

Bakış açıları ve koydukları kurallar farklılıklar arz etse de bütün hukuk sistemleri gibi İslam Hukuku'nda da aile ve çocuk konusuna özel bir önem atfedilmiştir. İslam Hukuku'nda çocukların bakım ve terbiyesiyle ilgili hükümlerin bir kısmı Nasslara yani Kur'an ve Sünnetin açık ifadelerine dayanırken; diğer bir kısmı ise içtihadlara dayanmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de hidâne konusuna özel olarak temas edilmemekle beraber konunun içeriğini oluşturan temel hususların çerçevesini çizerek şekilde çocukların bakım, gözetim ve terbiyesiyle ilgili genel hükümler yer almaktadır.³³ Sünnete baktığımızda ise gerek Hz. Peygamber'in hadisleri ve gerekse sahabe uygulamalarında hidâne konusu ile ilgili önemli açıklamalar ve örnekler görmekteyiz.

Evlilik sırasında çocuğun bakım ve terbiyesi genelde sorun olmazken, evliliğin sona ermesi halinde velayetin prensip olarak babaya veya diğer erkek akrabaya (asabe) ait olması küçüğün bakım ve gözetimini sağlamada yetersiz kalabilmektedir. Bu sebeple İslam Hukukçuları tarafından velayetin diğer bir türü olarak hidâne kavramı devreye sokulmuş ve bu aşamada anne ile ailenin diğer kadın üyeleri devreye sokularak küçüğün en iyi şekilde yetişmesi için âdeta bir iş bölümüne, yetki ve sorumluluk paylaşımına gidilmiştir.

Hidâne ile ilgili hukukî düzenlemeler, evliliğin devam ettiği dönemlerden daha ziyade evliliğin sona ermesiyle önem kazandığı ve bu dönemde taraflar arasında hukukî çekişmeye konu teşkil ettiği için meselâ klasik dönem fıkıh literatüründe münâkahât-mufârakât bölümünde "talâk" (boşanma) ana başlığı altında veya onu takip eden ayrı bir bahiste ele alınmıştır. Son dönemlerde ise el-ahvâlü's-şahsiyye, el-ahkâmü'l-usra, ahkâmü't-tıfl, el-hadâne kavramlarıyla işlenmeye³⁴ ve sistemleşmeye başlamıştır.³⁵

Fıkıh kaynaklarında yer alan görüşler, Hz. Peygamber ve sahabe dönemi uygulama örneklerinden kaynaklanmakla birlikte müçtehit imamların tercihlerini ve dönemlerindeki tecrübe birikimini yansıtan içtihadlarına dayanmaktadır. Hidâne hakkının mahiyeti ve kapsamı, hidâne hak ve sorumluluğunda kimlere öncelik tanınacağı, çocuğun ve diğer ilgili kişilerin hakları gibi konularla ilgili görüşler, bu ilk dönem fakihleri tarafından ortaya konmuştur. Bununla birlikte hidâne konusu, fıkıh tarihi boyunca zengin hukuk doktrini ve tecrübe birikimi ile olgunlaşarak günümüzde kayda değer bir literatüre ulaşmıştır. Bu noktada hidâne hususunda hak ve sorumluluğun sırasıyla kimlere ait olduğu, hidâne ehliyeti, hidâne masrafları ve hidâne müddeti gibi konular önem arz etmektedir.³⁶

A. HİDÂNE HAKKI

İslam Hukuku'nda çocuğun gözetimi ve terbiye edilip yetiştirilmesini ifade eden hidâne, velayetten öte sevgi, şefkat ve merhamet isteyen özel bir bakım işidir.³⁷ Hidâne, evlilik süresince eşlerin ortaklaşa yüklenmesi gereken bir sorumluluktur. Çünkü çocukların bakımı gibi önemli bir iş ancak anne ve babanın dayanışması ve kendilerine özgü erdemlerini birleştirip birbirlerinin eksikliklerini tamamlamasıyla mümkün olacaktır. Bu durumda evlilik süresince çocukların bakım

³³ Bkz: Lokmân 31/14; Talâk, 65/6; Bakara, 2/233; Muhammed b. Ahmed es-Salih, *et-Tıflu fi's-Seriatü'l-İslâmiyye*, S.Arabistan, h.1403, s.84.

³⁴ Bu konuda örnek bazı çalışmalar için bkz. M. Muhyiddin, Abdülhamid, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye fi's-Seriatü'l-İslâmiyye*, Matbaatü's-Saade, Mısır1966; M. Mustafa Şelebi, *Ahkâmü'l-Üsra fi'l-İslâm*, Beyrut 1397/1977; Semîr M. Mahmûd Ukbâ, *el-Hadâne fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, Kahire 1406/1986; Zekiyyüddin Şa'bân, *el-Ahkâmü's-Ser'iyye li'l-Ahvâlî's-Şahsiyye*, Bingazi 1409/1989; M. Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, Kahire 1377/1957; Ahmed el-İsevî, *Ahkâmü't-Tıfl*, Riyad 1413/1992; Yıldırım, Mustafa, *İslâm Hukukunda Hidâne*, İzmir 2005.

³⁵ Yaman, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, Yediveren yay., Konya, 2002, s. 9; Aydın, "Aile", DİA, II, 200.

³⁶ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1985, II, 425.

³⁷ İbni Hazm, *el-Muhalla*, Daru'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz, X,134; Kâsânî, Alaüddin Ebu Bekr b. Mes'ud, *Beda'i'u's-Sanâ'i' fi Tertibi's-Serâ'i'*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1420/2000, IV, 64; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, Kahire 389/1970, VI,110.

eğitim ve gözetimi, onların beden, zihin ve ruh gelişimlerini takip etmek ortaklaşa olarak anne ve babanın sorumluluğundadır.³⁸

Fıkıh âlimleri arasında, hidânenin kime ait bir hak olduğu³⁹ veya çocuğu gözetip yetiştirecek kimse için bir hak mı yoksa sorumluluk mu teşkil ettiği konusu öteden beri tartışılmıştır.⁴⁰ Nitekim hidâneyi çocuğa veya anneye (hidâneyi üstlenen kadına) ait bir hak olarak nitelendiren fakihler de, ikisine ait bir hak olarak görenler de vardır. Hidânenin öncelikli olarak çocuğun uygun ortamda ve en iyi şekilde yetişmesini sağlamaya, ikinci olarak da ebeveynin ve diğer yakınların çocuk üzerindeki hak ve sorumluluklarını belirli bir düzen ve dengeye oturtmaya matuf bir düzenleme olduğu düşünülebilir. Bu durumda hidânenin hem çocuğun kendisine tevdi edildiği kimse (hâdin-hâdine) hem babası veya onun yerine geçen kimse (velî-vasî) hem de çocuk açısından bir hak olduğu, bir tarafın hakkının diğer taraflara çok defa görev şeklinde yansıdığı, bu üç hak arasında çatışma olduğunda çocuğun hakkına öncelik verileceği söylenebilir.⁴¹

Hidânenin hak veya görev olarak nitelendirilmesi,⁴² konuya hangi taraf açısından bakıldığıyla doğrudan ilgili bir husustur. Meseleye istekli ve uygun başka kişilerin de bulunması durumunda ön sıradaki hak sahiplerinin hidânedeki imtina edebilmesi ve onu kabule zorlanamaması noktasından bakanlar, hidânenin esasen hâdineye ait bir hak olduğunu ileri sürerler. Buna karşılık meseleye daha çok çocuğun yetişmesi ve hukukunun korunması yönünden bakanlar ise hidânenin haktan ziyade çok yönlü bir sorumluluk olduğu kanaatinde. Klasik literatürde hidânenin "kefâlet" kelimesiyle de ifade edilmekte oluşu, bu görev ve sorumluluk yönünün ağır bastığını hissettirmeyi de amaçlar. Anne-babanın çocuk üzerindeki sevgi ve şefkati, onu yanında bulundurma, bakıp büyütme, kollayıp gözetme ve eğitme konusundaki tabii arzusu göz önünde tutulursa hidânenin hak olarak nitelendirilmesinin gerektiği, diğerleri gibi bu hakkın kullanımının da birtakım kayıt ve şartlarla sınırlı olduğu, bu hakkın aynı zamanda çocuğun ve ilgili tarafların hukukunu ilgilendiren bir görev ve sorumluluk mahiyeti taşıdığı söylenebilir.⁴³

Evlilik birliği bozulur ve eşler birbirinden ayrılırsa bu hakkın kime ait olacağı meselesinde gerekli şartları taşıyan şahıslar birden fazla olunca ve hepsi de çocuğu isteyince karşımıza bir tercih problemi çıkmaktadır ki bu konu fıkıh âlimleri arasında tartışma konusu olmuştur.⁴⁴

1. Kadınlar: Hidâne hakkı temel olarak kadınlara aittir. Çünkü çocuğa en fazla sevgi ve şefkat gösterecek olanlar kadınlar olduğu gibi çocuğun bakımı, doyurulması, giydirilmesi, belli alışkanlıklarının kazandırılması konusunda da kadınlar daha sabırlı ve yeteneklidirler.⁴⁵

Meseleye hak sahipliği açısından bakıldığında, evliliğin sona ermesi sonucu çocuğun bakım ve terbiyesinde belli şartlarda annenin öncelik hakkına sahip olduğu kabul edilmiştir.⁴⁶ Bu öncelik, çocuğun anne sevgisi ve şefkatiyle büyümesinin onun psikolojisine olan olumlu

³⁸. Dökmen, Üstün, *Varolmak Gelişmek Uzlaşmak*, Sistem y., İstanbul, 2002 s.337; Bilgin, Beyza-Selçuk, Mualla, *Din Öğretimi*, Ankara 1991, s.47. Ayrıca bkz: Necip Geylânî, *Edebu'l-Atfâl fî Dav'i'l-İslâm*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1986.

³⁹. Meşhur Hanefî âlimi Serahsî'ye göre çocukların hakları ile ilgili tasarruf yetkisi öncelikli olarak babaya, bakım ve terbiye hakkı ise anneye aittir. Bkz: Serahsî, *el-Mebsût*, V, 194,195.

⁴⁰. Zekiyüddin Şa'bân, *el-Ahkâmü's-Şer'iyye*, s. 614; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 452-464.

⁴¹. Bardakoğlu, Ali, "*Hidâne*", *DİA*, XVII/467.

⁴². Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 158.

⁴³. Bardakoğlu, "*Hidâne*", *DİA*, XVII, 467.

⁴⁴. Merğînânî, *El-Hidâye*, II, 158.

⁴⁵. Kâsânî, *Beda'i'u's-Sanâ'i'*, IV, 64; El-Üsrûşenî, Muhammed b. Mahmud, *Ahkâmu's-Sığâr*, Tercüme: İbrahim Canan, Cihan y., İstanbul 1984, s. 106.

⁴⁶. Merğînânî, *El-Hidâye*, II, 158; İbn Nüceym, *El-Bahru'r-Râik*, IV, 257; Abdülhamid Mahmud, *El-Fikhu'l-Hanefî fî Sevbihî'l-Cedid*, II, 212.

katkılarından ötürüdür. Hz. Peygamber (s.a.v.) kocasından ayrılan bir kadına, “Sen çocuğunun üzerinde daha fazla hak sahibisin” buyurmuştur.⁴⁷

Gerçek şu ki annenin çocukla arasındaki özel bağ, onu bu konuda diğer kadınlardan öne geçirmektedir. Çocuğunu dokuz ay karnında taşıması, dünyaya getirirken büyük sıkıntılara girmiş olması çocukla anne arasında özel bir bağ oluşturur. Bu bağ sayesinde anne çocuğuna karşı, başka herkesten daha çok sevgi ve merhamet dolu, daha sabırlı ve daha fedakârdır.⁴⁸ Hz. Peygamber (s.a.v.)’in yukarıda geçtiği üzere kocasından ayrılan kadının çocuğu üzerinde daha çok bakım ve gözetim hakkına sahip olduğunu ifade eden hadisi yanında, savaş esirlerinden annelerle çocukların arasının ayrılmasını yasaklayan hadisleri anne ve çocuk arasında ne denli güçlü bir bağ olduğunu göstermektedir.

Çocuğun bakımını üstlenecek olan annesinin iffetli olmaması yahut fâsık, emin olunmayan ve davranışlarında doğru olmayan bir kişiliğe sahip olması sebebiyle bu hakkı kaybetmesi, bu konudaki genel kural ile yani hidâne hakkında annenin öncelikli konumda olması kuralı ile çelişmez.⁴⁹ Ancak böylesi durumlarda çocuğun hidâne görevinin annede devam etmesi başka sorunları doğurabileceği için ilerde görüleceği gibi hidâne hakkı anneden sonra hak sahibi olan diğer şahıslara geçer.⁵⁰

Hidâne, İslam Hukukçularından bazılarına göre hem anne hem de çocuk için bir hak olduğundan annenin çocuğunun bakımını talep etme hakkı bulunduğu gibi kaçınma durumunda ancak belirli şartlarda bunu yapmaya zorlanabilir. Diğer taraftan meseleye annenin hak sahibi olması yanında ayrıca sorumluluk sahibi olduğu cihetiyle bakıldığında, bu taktirde annenin hidâne görevini yerine getirmekten kaçınamayacağı görüşü de ileri sürülmüştür.⁵¹

Anne sağ değilse bu hak ve sorumluluk öncelikle annenin kadın akrabalarına aittir.⁵² Anneden sonra sırasıyla nineler, kız kardeşler, teyzeler, kız kardeşin kızları ve halalar gelir.⁵³

⁴⁷ عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رضي الله عنه قال : أتت امرأة النبي (ص) فقالت: إن ابني هذا كان بطني له وعاء، وكذبي له سقاء، وحجرى له جواء، وإن أباه طلقني وأراد أن ينتزعه مني؟ فقال (ص): أنت أحق به ما لم تنكحي.

Ebu Davut’ta geçtiğine göre Peygamber (s.a.v.)’e bir kadın gelir ve şöyle der: -Ya Rasullallah! Bu çocuğumu karnımda taşıdım, sütümü verdim, kucağımda yetiştirdim, Fakat babası beni boşadı ve şimdi de onu benden almak istiyor, bunun üzerine Rasullallah (s.a.v.) şöyle buyurur: "Başka koca ile evleninceye kadar, çocuğuna kocandan daha fazla hak sahibisin." (Ebû Dâvud, *Talâk*, 35. Ayrıca bkz; Müsned, II, 182.)

⁴⁸ Hz. Peygamber (s.a.v.) çocuklarına düşkün olan kadınları övmüş ve her vesileyle onları çocuklarına karşı sevgi ve şefkatle davranmaya teşvik etmiştir. (Bkz: Buhârî, "*Nikâh*", 12; İbn Mâce, "*Nikâh*", 62; "*Edeb*", 3).

⁴⁹ Fıkıhta hükümler nadir durumlara göre değil, genel ve yaygın olan durumlara bina edilir. Nitekim bu bir fıkıh kuralı olarak Mecelle’de şöyle yer almıştır: “İtibar gâlib-i şâyiyaadır, nâdire değil/Hüküm nadir olana değil, yaygın ve baskın olana göre verilir.” Bk. *Mecelle*, 42. md., Nşr: Ali Himmet Berkî, Hikmet Yay., 3. bs., İstanbul, 1982, s. 22; Krş. Zerkâ, Ahmed b. Muhammed, *Şerhu’l-Kavâidi’l-Fıkhiyye*, Tsh: Mustafa Zerkâ, Dâru’l-Kalem, 3. bsk., Dimeşk, 1993, s. 235.

⁵⁰ Kâsânî, *Beda’i’u’s-Sanâ’i*, IV, 64–68; Abdülhamid Mahmud, *El-Fikhu’l-Hanefi fi Sevbihi’l-Cedid*, II, 213; El-Üsrüşenî, *Ahkâmu’s-Sığâr*, s. 106.

⁵¹ Hidâye’de geçtiği üzere anne çocuğu almak istemezse buna zorlanamaz. Çünkü çocuğa bakmaya gücü yetmeyebilir. (Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 158.) Hanbelîler, Şâfiiler ve bir rivayette Malikilere göre anne bu görevi yerine getirmekten kaçındığı takdirde buna zorlanabilir. Konuyla ilgili fıkhi tartışmalar için bkz: Aliyu’l-Kârî, *Fethu Bâbi’l-Înâye*, II, s.181,185; El-Üsrüşenî, *Ahkâmu’s-Sığâr*, s. 109.

⁵² Hadis kaynaklarında geçtiğine göre Hudeybiye Sulhü’nden bir sonraki sene Müslümanlar umre niyetiyle Mekke’ye gelirler. Ziyareti tamamlayıp dönerlerken Uhud Savaşı’nda şehid düşmüş olan Hz. Hamza’nın kızı Ammâre: "Amca, amca (beni de götürün!)" diyerek Resûlullah (s.a.v.)’ın peşine takılır. Bir rivayette kafilenin içinde dolaşmakta olan kıza Hz. Ali (r.a.) sahip çıkarak elinden tutar ve Hz. Fâtıma (r.a.)’ya: "Amcanın kızını yanına al!" der, o da alır. Ancak, kıza yanına alma hususunda Zeyd İbnu Hârise ile Ca’fer İbnu Ebî Talib de araya girerler. Her biri çocuğa sahip olma hususunda birinci derecede hak sahibi oldukları iddiasıyla ihtilaf ederler. Ancak, Resûlullah (s.a.v.): "إِنَّمَا الْخَالَةُ أُمٌّ" (Teyze, anne makamındadır!) diyerek, kıza teyzesi Esmâ Bintu Umeys’i nikahında tutan Hz. Ca’fer’e teslim eder. Hz. Peygamber’in, kızı Hz. Câfer’e hükmetmesi, hem hanımının, hem de kendisinin çocuğa olan kan yakınlığı sebebiyledir; kendisi kızın amcaoğlu, hanımı da teyzesi olmaktadır. Bununla birlikte bir rivayette üçüncü bir sebep zikredilmiştir: “ادفعها إلى جعفر فإنه أوسع”

2. Erkekler: Kadınlar arasında çocuğun bakımını üstlenebilecek kimse olmadığı zaman sırasıyla baba, babanın babası, erkek kardeşler ve bunların çocukları, amcalar ve amcaların çocukları hidâne hakkına sahip olurlar. Bu sayılan erkek akrabalar da bulunmazsa ya da bakım hakkını kazanacak şartlara sahip olmazlarsa sıra annenin babası, ana bir erkek kardeş, ana bir kız kardeşin oğlu, ana bir amca, ana bir dayı, baba bir dayı ve ana baba bir dayıya geçer.⁵⁴

Hidâne hakkına sahip olan aynı derecede birden fazla şahıs bulunursa, hâkim çocuk için en uygun olanını tercih edebilir. Kadınlardan sonra öncelik hakkı bulunan baba şayet başka birisiyle evlenmek niyetiyle çocuğa sahip çıkmazsa; hâkim babaya cebri olarak (zorla) hidane görevini verebilir. Bir kimse gerekli şartları taşımadığında veya taşıdığı halde öldüğü takdirde o zaman çocuğun bakım-gözetim ve terbiye hakkı sırasıyla bir sonraki kişiye geçecektir.⁵⁵

B. HİDÂNE EHLİYETİ:

Hidâne vazifesini üstlenecek erkek ve kadınların akıl ve ruh sağlığının yerinde, ergenlik çağına gelmiş, güvenilir ve yeterli durumda olmaları gerekmektedir.⁵⁶ İhtiyarlık, hastalık gibi durumlar vazifenin gerektiği gibi yapılmasına engeldir.⁵⁷

Çocuğun bakım ve gözetimini üstlenecek kişide bulunması gereken şartları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Akıllı olmak. Çocuğa yakınlık derecesi ne olursa olsun erkek veya kadından normal akla sahip olmayan ya da akılı gidip gelen kişiye çocuğun bakım ve gözetim hakkı verilmez. Çünkü hidâne bir nevi velayet demektir. Deli veya normal aklını yitiren kimse velayet hakkına sahip değildir.⁵⁸

2. Hür olmak. Hidâne görevini üstlenen kişinin hür olması gerekir. Zira köle velayet hakkına sahip olmadığı için çocuğun bakım ve gözetimini tam olarak yerine getiremez.⁵⁹

3. Müslüman olmak. Müslüman çocuğunu gayrimüslim birinin himayesine vermek fikh bilginlerince uygun görülmemiştir. Ancak gayrimüslim çocuk müslümanın himayesine verilebilir.⁶⁰

⁵⁴ "مِنْكُمْ" Ben çocuğu Cafer'e veriyorum, o sizden daha zengin." Hadisin farklı varyantları için bkz: Ebu Dâvûd, *Talâh*, 35; Buhârî, *Sulh*, 6, *Megâzi*, 43; Tirmizî, *Birr*, 6.

Bu rivayette şefkat, merhamet gibi duygularda, teyzenin çocuğa daha yakın olduğu, çocuğun meselelerine onun annesi gibi fitrî bir alâka hissedeceği hükmü çıkarılmıştır. Buradan hareket eden fikh ulemâsı hidane meselesinde teyzenin haladan önce geldiğine hükmetmiştir. Dolayısıyla eşit uzaklıktaki anne akrabaları, hidane meselesinde baba akrabalarına tekaddüm etmektedir. (Kâsânî, *Beda'i'u's-Sanâ'i'*, IV, 64 vd.)

⁵⁵ Zekiyyüddin Şa'bân, *el-Ahkâmü's-Şer'iyye*, s. 614; El-Üsrûşenî, *Ahkâmu's-Sığâr*, s. 106. Şâfi'î mezhebine göre boşamadan sonra çocuğun yedi yaşına kadar bakımı anasına düşer. Yedi yaşından sonra çocuk anne-babasından hangisini seçerse muhayyerdir ve ona teslim edilir. Bu konudaki delil Ebu Hureyre (r.a.)'den gelen "Rasulullah reşit olan (temyiz çağında olan) bir erkek çocuğunu babası ile annesi arasında serbest bıraktı.." şeklindeki rivayettir: (Ebu Şuca', *Metnu Ebi Şuca'*, s. 48.) Mümeyyiz olan çocuk, anne babası ayrıldığında her ikisini birden isterse bu durumda kura çekilir. Çocuk seçtiğini daha sonra değiştirme hakkına da sahiptir. Çocuğun bakım ve gözetimini üstlenen kimse, çocuğun makul ölçülerde diğeriyle ziyaretleşme ve görüşmesini menedemez. (Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 456; El-Üsrûşenî, *Ahkâmu's-Sığâr*, s. 109.) Hanefilerde ise muhayyerlik yoktur. Hanefilerin bu konudaki karşı delilleri için bkz: Aliyu'l-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, II, s.185; Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 161.

⁵⁴ İbn Nüceym, *El-Bahru'r-Râik* IV, 258-259; Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhiyye*, II, 428 vd.

⁵⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 196-198; Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 159-161; Abdülhamid Mahmud, *El-Fikhu'l-Hanefi fi Sevbihî'l-Cedîd*, II, 212-213.

⁵⁶ Mâlikilere göre hidâne vazifesini üstlenecek kişi şayet erkekse, mutlaka yanında küçük çocuğun bakımıyla ilgilenen bir kadın yakınının bulunması şarttır. (Zekiyyüddin Şa'bân, *el-Ahkâmü's-Şer'iyye*, s. 625.)

⁵⁷ Karaman, *Ana hatlarıyla İslam Hukuku II*, 140-141.

⁵⁸ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 454.

⁵⁹ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 455.

⁶⁰ Kâsânî, *Beda'i'u's-Sanâ'i'*, IV, 68.

4. İffetli, emin (güvenilir) ve doğru olmak. Çocuğun bakımını üstlenecek kişide bu üç sıfatın bulunması da gerekir. Zira fasık, emin olunmayan ve davranışlarında doğru olmayan kimseye çocuğun hidânet görevinin verilmesi başka sorunları doğurabilir.⁶¹

5. Çocuğun güvenlik içinde bulunacağı bir yerde oturmak.⁶²

6. Hâdin erkekse, çocuğun nikah düşmeyen (mahrem) akrabası olması gerekir.⁶³

7. Hâdine kadının çocuğun - onunla evlenmesi caiz olmayacak kadar - yakın akrabası olması (anne, abla, teyze gibi) gerekir.⁶⁴

8. Annenin küçüğe, nikâh düşecek kadar uzak ve yabancı olan bir kimse ile evli olmaması gerekir. Anne bu şekilde bir başka koca ile evlendiğinde hidânet hakkı düşer.⁶⁵

9. Baba fakir ise, annenin çocuğuna ücretsiz olarak bakmayı kabul etmiş bulunması gerekir. Bu durumda anne, hidâne ücreti isterse bu hakkını kaybetmiş olur.⁶⁶

C. HİDÂNE MASRAFLARI

Normal şartlarda evlilikten doğan nafaka yükümlülüğü, çocuğun bakım ve terbiyesi ile ilgili masraflar babadan başlayarak usulü (baba, dede..)tarafından karşılanır. Ancak bunun için çocuk ve torunların malı olmamalı ve kazanmaya da güçleri yetmemelidir. Güç yetmeme küçüklük veya hastalık sebebiyle olabileceği gibi, fûrûn okuması veya kız çocuğu olması sebebiyle de olabilir. Usulün nafaka yükümlülüğü altına girmesi için malının ve kazanma gücünün olması da ayrıca aranmaktadır. Bu şartlar gerçekleştiğinde erkek çocuklar için ergenlik çağına ve çocuğun emsali para kazanıncaya, kız çocukları için ise evleninceye kadar nafakası usul üzerine gerekmektedir.⁶⁷

Hâdine çocuğun annesi değilse bakım ve gözetim için ücrete hak kazanır. Bu ücret çocuğun bir mal varlığı varsa ondan ödenir, yoksa hukuken nafakası kime aitse onun tarafından karşılanır. Bu ücrete, kadının evi olmadığı takdirde ev kira bedeli, gerekiyorsa hizmetçi ücreti de dâhildir. Hanefiler bu görüştedir. Şafiilere ve Hanbelîlere göre ise çocuğun bakımını üstlenen anne bile olsa ücrete hak kazanır. Malikilere göre çocuğun bakımını üstlenen anne hidâne ücreti adı altında bir ücret alamaz. Ancak fakir oluşu nedeniyle alabilir. Buna göre çocuğa bakan kişi ister annesi ister başkası olsun babanın ücret verecek durumu varsa bakıcı ücrete hak kazanır. Bu sayede bakıcıların çocuklarla daha iyi ilgilenmesi sağlanmış olacaktır.⁶⁸

Yiyecek, giyecek, kalacak yer, tedavi masrafı gibi nafaka kapsamında sayılan ihtiyaç maddelerinin niteliğindeki ölçü ma'rufa göre yani toplum vicdanının kabullendiği, örf ve âdete uygun olarak belirlenir.

Çocuğun bakım ve büyümesinde emzirmenin önemli bir yeri vardır.⁶⁹ Bu bakımdan emzirme, fıkıh kitaplarında ana babaya terettüp eden bir vazife olarak ayrıca düzenlenmiştir.⁷⁰

⁶¹. Şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 454.

⁶². Kâsânî, *Beda'i'u's-Sanâ'i*, IV, 69.

⁶³. Kâsânî, *Beda'i'u's-Sanâ'i*, IV, 64-65.

⁶⁴. Kâsânî, *Beda'i'u's-Sanâ'i*, IV, 65-66.

⁶⁵. Serahsî, *el-Mebsût*, V, 197; Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 161; İbn Nüceym, *El-Bahru'r -Râik*, IV, 259; Üsrûşenî, *Ahkâmu's-Sığâr*, s. 106.

⁶⁶. Şafiilere göre çocuğun bakımını üzerine alan kadında yedi şart aranır: 1. Akıllı olmak. 2. Hür olmak. 3. Dindar olmak. 4. İffetli olmak. 5. Güvenilir olmak. 6. Doğru olmak. 7. Başka bir kocayla evlenmemiş olmak. Bu şartlardan biri eksik olursa hidâne sakıt olur. (Ebu Şuca', *Metnu Ebi Şuca*, s. 48.)

⁶⁷. Serahsî, *el-Mebsût*, V, 195, 196; Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 176; Sadru's-Şerîa, *Muhtasaru'l- Vikâye*, I, 448; İbni Kudame, *el-Muğni*, VII, 390; Erbay, *İslam Hukukunda Evlilik Ve Hısmılık Nafakası*, s.77

⁶⁸. Zeydan, Abdulkerim, *el- Mufasssal*, Beyrut 1994, 10/61-62; Zuhaylî, Vehbe, *el- Fikhu'l-İslâmî ve edilletuhu*, 2. baskı, Dimaşk 1405/1985, VII, 627; Şirbîni, *Muğni'l Muhtaç*, Mustafa Elbabi El Halebi Matbaası, Tsz. Mısır, 3/452.

⁶⁹. Yeni doğan çocuğun bir süre anne sütüyle beslenmesi hem çocuğun, hem de annenin sağlığı için son derece yararlıdır. (Bkz: Özsoylu, Şinasi, *Pediatricide Yenilikler*, Neşr Türkiye Sağlık ve Tedavi Vakfı, Ankara 1983,

İslam Hukukçuları annenin çocuğunu emzirmesinin dini ve ahlaki açıdan zorunluluk ifade ettiğinde ittifak etmişlerdir. Ancak diyaneten gerekliliğe rağmen annenin süt emzirmeye hukuken zorlanıp zorlanamayacağı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.⁷¹

Fıkıhçıların çoğunluğu, annenin dinen olduğu gibi hukuken de çocuğunu emzirmek zorunda olduğu görüşündedir. İlk dönem Hanefî fıkıh âlimleri ise, annenin çocuğunu emzirmeye dinen mecbur olduğu, ancak hukuken olmadığı kanaatindedirler. Bu görüş çocuğun nafaka yükümlüğünün her durumda babaya ait olması ve o dönemlerde toplumda ücretli sütannelerin kolayca bulunabilmesi sebebiyledir. Şu kadar var ki çocuğun kendi annesinden başkasının sütünü almaması, başka bir sütannenin bulunamaması ve babanın sütanne tutacak maddi imkâna sahip olmaması durumlarında Hanefîler'e göre de anne hukuken çocuğunu emzirmeye mecburdur.⁷²

Sütannenin kolaylıkla bulunduğu ve çocukların sütanneye verildiği dönemi göz önünde bulunduran bazı klasik dönem fıkıh âlimlerinin, annenin çocuğunu emzirmek zorunda olmadığını söylemelerini doğal karşılayabiliriz. Ancak günümüzde anne sütünün çocuğun beslenme ve gelişmesinde onca yararının bulunduğu ve çocuğa sütanne tutma uygulamasının yaygın olmadığı bir dönemde bulunmaktayız. Bu gün için annelerin çocuklarını emzirmekle sorumlu olduğunu, bunun çocuğun ilk ve en önemli hakkı olduğunu söylemek her halde yanlış olmayacaktır.

Muhtaç olup zengin akrabası da bulunmayan fakir veya kimsesiz çocukların geçimlerini devlet sağlar. Fıkıh kitapları beytü'l-malın (devlet hazinesinin) giderlerini sayarken bu gibi şahısların geçimlerini de zikretmişler ve bu konuda ilgili nasllara⁷³ dayanmışlardır.⁷⁴

D. HİDÂNE MÜDDETI

Hidâne müddeti konusunda genellikle “çocuk kendi kendine yiyip içip giyininceye kadar” ölçüsü getirilmiştir.⁷⁵ Bunun yaş ile sınırlandırılmasında ise fıkıhçıların görüşleri farklıdır. Hidânetin (çocuğun bakımı) yedi yaşına kadar devam edeceğini söyleyenlere göre bu yaş, iyi ile kötüyü birbirinden ayırt edebilme çağı olan temyiz çağıdır.⁷⁶ Bu çağda artık çocuk tuvalete gidebilme, abdest alabilme ve buna benzer iyi işleri yapabilme çağına gelmiş olur. Bu çağa gelince hidânet zamanı biter. Bazı fakihler bunu, erkeğin bülüğe ermesine, kızın ise evlenmesine kadar uzatmıştır.⁷⁷ Ayrıca sürenin sonunda çocuğun babaya verileceğini söyleyenler olduğu gibi anne ve babasından birini seçme konusunda özgür olduğunu söyleyenler de olmuştur.⁷⁸

Hidâne müddetine hak sahibi açısından bakıldığında ise çocuğun hangi yaşlara kadar annenin bakımı ve gözetiminde bulunacağı meselesi cinsiyete göre değişiklik arz eder.⁷⁹ Genellikle erkek çocuklar yedi-dokuz, kız çocuklarda dokuz-on bir yaşına kadar annenin bakım

---

s.4-5) Bugün tıbbın da onayladığı anne sütüyle beslenme konusuna İslam dininde büyük önem verilmiş, Kuran-ı Kerim'de pek çok ayette (Bkz:Bakara, 2/233) annelerin çocuklarını emzirmesi teşvik edilmiştir.

⁷⁰ Bkz: Aliyu'l-Kârî, *Fethu babi'l-'inâye*, II, 83; Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 177; Ebu Şuca', *Metnu Ebi Şuca'*, s. 46-47. Emzirme süresi iki yıldır. (Bakara, 2/233) Bunun hukuki sonucu olarak da anne şayet emzirme için bir ücret alıyorsa ilk iki yıl için ücret isteyebilir; ondan sonrası için ücret isteyemez. Süt yoluyla kurulan hısımlık da çocuğun ilk iki yaş içinde süt emmesi durumunda meydana gelir.

⁷¹ Konuyla ilgili farklı mezhep görüşleri için bkz; Cezerî, *el-Mezâhibu'l-Erba'a*, II/459-460.

⁷² Serahsî, *el-Mebsût*, V/195,196; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, VI,110; Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 177.

⁷³ Bkz: Buhari, *ferâiz*, 4, *nafakat*, 15; Müslim, *ferâiz*, 14-17.

⁷⁴ Bu durumdaki kız çocukları ile ilgili olarak bkz; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 200.

⁷⁵ Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VII, 740,741.

⁷⁶ Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 456.

⁷⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 199, 200.

⁷⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 195,196; Aliyu'l-Kârî, *Fethu Babi'l-'Inâye bi Şerhi'n-Nikâye*, II, 182 vd.; Ebu Şuca', *Metnu Ebi Şuca'*, s. 48; Cezerî, *el-Mezâhibu'l-Erba'a*, II, 456.

⁷⁹ Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhiyye*, II, 435.

ve gözetimi altında kalırlar. Bu yaşlardan sonra kimin gözetiminde bulunacakları meselesi yine çocuğun cinsiyetine ve ana babanın konumuna göre farklılık arz etmektedir.⁸⁰ Çocuğa ait malların idaresi ve evlenme gibi şahıs varlığıyla ilgili önemli kararların alınmasında ise öncelik babaya, baba sağ değilse baba tarafından dededen başlamak üzere babanın erkek akrabalarına verilmiştir.⁸¹

Diğer taraftan bakım sorumluluğunu üstlenen kişinin, çocuğu babanın bulunduğu beldeden başka yere götürmesi⁸², akıl hastalığı veya ölüme götüren herhangi bir hastalığa yakalanması, içki, kumar, zina gibi kötü amellere (fisk) dalması, kocasından boşanan veya kocası ölen kadının çocuğun mahremi olmayan bir erkekle evlenmesi gibi durumlarda hidane hakkı düşer.⁸³

E. EVLÂT EDİNME VE KİMSESİZ ÇOCUKLARIN BAKIMI MESELESİ

Eskiden beri insanlar, neslin devamını sağlayan ve aile bireylerini hem birbirine hem de hayata daha çok bağlayan bir unsur olduğu için genellikle çocuk sahibi olmak istemişlerdir. İnsan tabiatında çocuk sevgisi olduğu gibi çocuklu bir ortamda yaşama ihtiyacı vardır. Ancak bazı insanlar, çocuk sahibi olma imkânından yoksundurlar. Günümüzde olduğu gibi tarihin pek çok devrinde bu gibi insanların, çocuktan beklenen fitrî ve sosyal ihtiyaçlarını tatmin etmek maksadıyla, başkalarına ait çocukları evlât edindikleri ve bu işlemi düzenlemek üzere birtakım hukuk kuralların tespit edildiği görülmektedir.

İslâm dini, çocuk sevgisine büyük önem vererek başta yetim çocuklarla⁸⁴ ilgilenme olmak üzere çocukların bakım ve gözetimini özel olarak teşvik ederken buna karşılıklı birtakım hukukî sonuçlar doğuracağı için çocukla bakıcı kişi veya aile arasında ebeveyn-evlât ilişkisini kabul etmez.⁸⁵ Buna göre hiç kimsenin doğal çocuğundan başka çocuğu yine doğal anne veya babasından başka anne ve babası yoktur. Dolayısıyla evlâtlık işlemi, ne evlilik engelleri (süt akrabalığı hariç), ne de miras hukuku ve nafaka sorumluluğu ile ilgili hükümlerde bir değişiklik oluşturur. Diğer bir ifadeyle söylemek gerekirse evlât edinenle evlâtlık arasındaki bu yapay ilişki sebebiyle, bir mahremiyet doğmayacağı gibi aynı şekilde evlât edilenin aslî nesebinin zayi edilmesi ve evlât edinenlerin nesebine kaydedilmesi ve buna bağlı olarak evlât edinenle evlâtlık arasında tek veya çift taraflı bir mirasçılık ilişkisi de yoktur. Bununla birlikte uygulamada, mesela Osmanlı döneminde kimsesiz çocukların evlâtlık adı altında, ancak hiçbir hukukî sonuç doğurmaksızın hayırsever kimseler tarafından bakılıp büyütülmesinin örneklerine de rastlanmaktadır.

Sonuç olarak mahremiyetle ilgili dinî kayıt ve şartlara uyulması ve neseplerinin korunması şartıyla kimsesiz çocukların büyütülüp yetiştirilmesi dinin maksatlarına uygun ve gerekli bir durumdur. Buna göre özellikle yetim, öksüz, kimsesiz veya lakî⁸⁶ (buluntu) çocuklar gönüllü aileler nezdinde veya çocuk yuvalarında himaye altına alınıp bakım ve gözetimleri yapılmalı, eğitimleri tamamlanarak sanat ve meslek sahibi yapıp evliliklerine yardımcı olunmamalıdır.

⁸⁰ Aliyu'l-Kârî, *FethuBabi'l-'Înâye*, II,187.

⁸¹ Aydın, "Aile", DİA, s.361

⁸² El-Üsrüşenî, *Ahkâmu's-Siğâr*, s. 108-109.

⁸³ Kâsânî, *Beda'i'u's-Sanâ'i'*, IV, 69; İbn Nüceym, *El-Bahru'r -Râik*, IV, 257; Zuhaylî, *el- Fikhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VII, 627.

⁸⁴ Yetim çocukların bakımı ve terbiyesi konusunda geniş bilgi için bkz: Ağırman, Cemal, "Fert Ve Toplumun Yetim ve Öksüzlere Karşı Sorumlulukları, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VII (2007), sy: 2, s. 9-29.

⁸⁵ Ahzâb 33/4-5; Buhârî, *Tefsîru sure 33/16*. Evlat edinme konusunda geniş bilgi için bkz: Yıldırım, Mustafa, *İslâm Hukuku Açısından Evlât Edinme*, İzmir 2005.

⁸⁶ Lakî lügatta yerden kaldırıp alınan şey anlamında kullanılır (Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, Bulak 1316, II, 95). Fıkıh ıstılahında ise ailesi tarafından fakirlik korkusu, zina töhmetinden kurtulmak vb. sebeplerle sokağa atılmış veya kaybolmuş çocuğa verilen isimdir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, VI, 110.)

Çünkü toplumdaki her türlü desteğe muhtaç, kimsesiz ve güçsüz çocuklarla ilgilenmek ve onların yetişmelerini ve gelişmelerini sağlamak dini olduğu kadar bireysel ve toplumsal bir vazifedir.

SONUÇ

Buraya kadar yapılan açıklamalar ışığında şu değerlendirmeleri yapmamız mümkündür: İslam Dini aileyi ve aile fertleri arasındaki ilişkileri öncelikle dini ve ahlaki planda ele alıp iyileştirmiş, hukuki hükümleri ise bu kurumun işleyişindeki aksamaları önleyici bir tedbir olarak ortaya koymuştur.

İslam Hukuku'nda çocuklar doğumla beraber bazı haklar kazanırken, bu haklar aynı zamanda başta anne baba olmak üzere, yakın ve uzak akrabalar ve devleti de içine alacak şekilde geniş bir kesim açısından hak ve sorumluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslam aile hukuku açısından bakıldığında doğum ve neticeleri ile ortaya çıkan neseb, hidâne, emzirme, nafaka hak ve sorumlulukları, günümüzde aileyi ve çocukları derinden sarsan modern sorunların çözülmesi noktasında daha da önem kazanmaktadır.

Özellikle küçük çocukların gerektiği şekilde büyütülüp yetiştirilmesi, korunup gözetilmesi ve eğitilmesi amacıyla belli şahıslara tanınan hak, yetki ve sorumluluğu ifade eden hidâne, naslardan hareketle İslam hukukçuları tarafından geliştirilmiş bir kavram olarak önümüze çıkmaktadır.

Evlilik sırasında çocuğun bakım ve terbiyesi genelde sorun olmazken, evliliğin sona ermesi halinde velayetin prensip olarak babaya veya diğer erkek akrabaya (asabe) ait olması küçüğün bakım ve gözetimini sağlamada yetersiz kalabilmektedir. Bu sebeple İslam Hukukçuları tarafından velayetin diğer bir türü olarak hidâne kavramı devreye sokulmuş ve bu aşamada anne ile ailenin diğer kadın üyeleri devreye sokularak küçüğün en iyi şekilde yetişmesi için âdeta bir iş bölümüne, yetki ve sorumluluk paylaşımına gidilmiştir.

Hidâne hakkının mahiyeti ve kapsamı, hidâne hak ve sorumluluğunda kimlere öncelik tanınacağı, çocuğun ve diğer ilgili kişilerin hakları gibi konularla ilgili görüşler, ilk dönem fakihleri tarafından ortaya konmuştur. Bununla birlikte hidâne konusu, fıkıh tarihi boyunca zengin hukuk doktrini ve tecrübe birikimi ile olgunlaşarak günümüzde kayda değer bir literatüre ulaşmıştır.

Müçtehitlerin bu kavram etrafındaki düşüncelerinin gerek kendi değerlendirme ve deneyimlerinden, gerekse yaşadıkları dönemdeki toplumların sosyo-kültürel şart ve telakkilerinden bağımsız olmadığını göz ardı etmemek gerekir. Bugün için zaruret hâsıl olduğunda, bu farklı değerlendirmelerden birisini tercih etmek veya nasların lafız ve ruhuna, makâsidü's-şerîaya ve umumi maslahatlara ters düşmemek kaydıyla yeni değerlendirmeler de yapmak mümkündür.

Bununla birlikte hidâne konusunda bugüne kadar ortaya konan görüşler, çocuklarla ilgili olarak günümüzde yaşanan pek çok sorunun giderilmesi hususunda yapılacak düzenlemelerde, bizler için geleneksel tecrübe ve birikimi yansıtması açısından potansiyel bir imkân sunmaktadır.